

РОЛЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В РОЗВИТКУ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ

Розглянуто роль інтелектуального капіталу в розвитку підприємства. Запропоновано організаційно-економічні важелі розвитку малих і середніх підприємств.

The role of intellectual capital in the development of the enterprise was defined. The organizational-economic means of development of small and medium-sized enterprises was suggested.

Значна роль малих і середніх підприємств (далі МСП) свідчить про необхідність стимулювання їх подальшого розвитку. Це пояснюється тим, що в умовах формування ринкових відносин при обмежених фінансових ресурсах МСП більш активні в інноваційній діяльності, сприяють створенню додаткових робочих місць, спроможні стимулювати структурну перебудову економіки та наповнити ринок товарами і послугами. Малі і середні підприємства мають нижчі інвестиційні потреби, характеризуються найшвидшим обігом капіталу. Проте проведений аналіз діяльності суб'єктів малого бізнесу свідчить про те, що значна кількість новостворених МСП не може розпочати свою роботу через відсутність достатнього статутного капіталу, сировини та матеріалів, власних площ і обладнання, практичних навичок та підприємливості працівників у здійсненні бізнесу. Вони відчувають проблеми виробничого характеру, труднощі в реалізації продукції, формуванні відповідної клієнтури.

Використання інтелектуального капіталу навіть на етапі створення підприємства дозволяє сформувати значний по розмірах статутний капітал або здійснити перегляд його структури в процесі функціонування, та залучити додаткові фінансові ресурси із внутрішнього й зовнішнього ринків шляхом емісії цінних паперів підприємства в рахунок збільшення обсягів його нематеріальних активів. Зазначимо, що нова економіка характеризується виділенням нових ресурсів підприємства – інтелектуальних. Інтелектуальний капітал є основним капіталом, який відіграє провідну роль в постіндустріальній економіці, одночасно виконуючи роль генератора нових знань. Інтелектуальний капітал формується інформацією та знаннями і володіє особливою властивістю – здатністю до самозростання у процесі використання.

Питання про людський капітал постійно знаходяться в центрі уваги науковців, держави, різноманітних установ. Значний внесок у дослідженні цього питання зробили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені Т. Шульц, Г. Беккер, Б. Леонт'єв, С. Кузнецов та багато інших. Але їх надбання не вирішили всіх питань щодо шляхів розвитку інтелектуального капіталу малих і середніх підприємств, розробки методичних рекомендацій та впровадження їх у практику господарювання МСП на довготривалу перспективу.

Цілями статті є визначення ролі інтелектуального капіталу у розвитку малих і середніх підприємств та розробка основних організаційно-економічних важелів їх розвитку у цьому напрямку.

Загальновідомо, що головна функція інтелектуального капіталу в сучасній економіці – істотно прискорювати приріст маси прибутку за рахунок формування й реалізації, необхідних підприємству систем знань, речей і відносин, які, у свою чергу, забезпечують його господарську високоефективну діяльність. Інтелектуальний капітал має різноманітні форми прояву: покращання обслуговування, здібності працівників, вміння вирішувати певні проблеми, позиція підприємства на ринку, технологій тощо. Формування інтелектуального капіталу МСП можна розділити на три складові: людський, організаційний, інтерфейсний капіталі. Людський, організаційний та інтерфейсний капіталі постійно

взаємодіють один з одним. Така взаємодія сприяє формуванню та збільшенню інтелектуального капіталу. Взаємозв'язок елементів інтелектуального капіталу створює синергетический ефект, поштовх до перехресного впливу одних видів нематеріальних активів на інші.

Економіка знань є вищим етапом розвитку постіндустріальної економіки й інноваційної економіки. Найважливішою умовою формування й розвитку економіки знань є людський капітал, що є головною рушійною силою соціально-економічного розвитку сучасного суспільства. У рамках нової парадигми розвитку країн і світового співтовариства людський капітал зайняв провідне місце в національному багатстві (до 80% у розвинених країнах). Частка інтелектуального капіталу у вартості активів у США досягає 86%, а фінансового й матеріального – 14%. У нашій країні цей показник становить менш 1%. По звітах великих українських компаній вартість їх нематеріальних активів становить менш 0,01%. А, наприклад, у компанії "Кока-Кола" цей показник дорівнює 94%. На наш погляд, розвиток людського капіталу є необхідною умовою розвитку підприємства. До людського капіталу, як правило відносяться знання, навички, кваліфікація, досвід, творчі здібності працівників тощо. Для успішної реалізації політики розвитку підприємства необхідно створення ефективної системи розвитку персоналу підприємства, зокрема своєчасне й ефективне проведення навчання та підвищення кваліфікації працівників.

Так, розвиток підприємства вимагає підготовку працівників до виконання нових функцій, займання нових посад, розв'язання нових завдань. Потреба підприємства в підвищенні кваліфікації її працівників може бути зумовлена змінами внутрішнього та зовнішнього середовища, вдосконаленням процесу управління, освоєнням нових видів і сфер діяльності. Зазначимо, що підвищення кваліфікації спрямоване на підтримку і вдосконалення професійного рівня персоналу. Підвищення кваліфікації менш тривале і значно дешевше, ніж підготовка нового працівника. Працівники мають змогу здобути і післядипломну освіту на базі університетів та консалтингових компаній.

Підкреслимо, що центром управління людським капіталом на більшості підприємств є відділ кадрів, але не на всіх малих підприємствах є відділ кадрів. Ця функція, як правило, покладена на керівників самих підприємств, які діють інтуїтивно. Зазначимо, що багато керівників МСП не мають фінансових можливостей вирішувати питання розвитку свого персоналу. На наш погляд, керівництву МСП потрібно будувати спеціальні мотиваційні механізми персоналу за успішне навчання та залучати їх до творчої діяльності. Так, при вдосконаленні інтелектуального капіталу МСП необхідно підвищувати не тільки рівень освіти і кваліфікацію персоналу, а й здатність працівників мислити креативно, генерувати нові ідеї, готовність сприймати ці ідеї, посилити зацікавленість самих працівників у результатах навчання.

Організаційний капітал має відношення до організації в цілому й робить її роботу успішною: патенти, ліцензії, винаходи, товарні знаки, організаційна структура, корпоративна культура, технології, системи управління, комп'ютерні програми, ноу-хау, бази даних, інноваційні інформаційні технології, організаційна структура, культура організації, відносини із клієнтами.

Організаційний капітал – та частина інтелектуального капіталу, що має відношення до організації в цілому. Організаційний капітал – це організаційні можливості підприємства відповісти на вимоги ринку. Він відповідає за те, як людський капітал використовується в організаційних системах, перетворюючи інформацію. Конструкторська, технологічна, експлуатаційна, ремонтна та інша документація, якою володіє підприємство, наявність сертифікатів відповідності стандартів якості та системи управління якістю вимогам екологічної безпеки свідчать про високий рівень організаційного капіталу і ступінь його правової захищеності. Організаційний капітал більшою мірою є власністю компанії й може бути відносно самостійним об'єктом купівлі–продажу. Для формування організаційної складової інтелектуального капіталу все більше значення в сучасних організаціях надається інформаційним технологіям, які в певній мері формують організаційний капітал.

А інтерфейсний капітал включає в себе зв'язки з економічними контрагентами, інформацію про них та історію відносин з ними, наявність постійних покупців, торговельну марку (бренд), імідж, ділову репутацію. Так, наявність сталих налагоджених зв'язків з контрагентами підприємства свідчить про високий рівень інтерфейсного капіталу і здатність до його реалізації. Також особливо важливими є імідж та репутація компанії, наявність добре налагодженої збутової мережі та системи товароруку. Отже, підприємству необхідна добре налагоджена система взаємозв'язків і взаємодій підприємства з економічними контрагентами, яка підвищить його конкурентоспроможність та буде сприяти його розвитку.

Отже, інтелектуальний капітал має різноманітні форми прояву: покращання обслуговування, здібностей працівників, позиції підприємства на ринку, технологій, зростання обсягу реалізації продукції, її якості, підвищення рентабельності та зростання доходів тощо.

На наш погляд, одним з факторів, здатних сприяти нагромадженню інтелектуального капіталу, є фактор інноваційного розвитку. Отже, планомірний організаційний розвиток підприємства, впровадження ним інноваційних технологій повинні здійснюватися на підставі створення політики розвитку підприємства, що передбачає наявність сукупності цілей, принципів, правил, завдань, реалізація яких дозволить досягти підприємству бажаного результату, спираючись на кредитну політику підприємства. Таким чином, сьогодні держава повинна стимулювати розвиток малого інноваційного підприємництва, тому що з кожним удень зростає небезпека закріплення за Україною ролі сировинного придатка й ринку збуту імпортованих товарів. В умовах посилення ролі нових технологій як фактору економічного зросту і розвитку інноваційна діяльність повинна стати загальною стратегією українських підприємств. Для формування ефективної й суверенної структури економіки потрібен активний вплив держави, а основними важелями структурної політики повинні стати інноваційні пріоритети. Отже, питання щодо вироблення механізму управління стимулювання розвитку малих та середніх інноваційних підприємств повинно стати основою для формування національної та регіональної економік країни [1 с.62].

Упровадження інноваційних технологій стає ключовим стратегічним параметром розвитку будь-якого підприємства й економіки в цілому. За рахунок інновацій підприємство може підвищити свою ефективність і конкурентоспроможність, впровадження інновацій сприяє одержанню більш високого прибутку. Використання більш високоєфективних компонентів чи матеріалів, часткова зміна технічних підсистем приводять до підвищення гнучкості виробництва, до заміни застарілих видів продукції та поступового вдосконалення традиційних технічних засобів виробництва. Отже, МСП для свого розвитку необхідно у зв'язку з підвищенням вимог споживачів, скороченням життєвого циклу товарів і послуг, з загостренням конкурентної боротьби постійно вдосконалювати свої товари й послуги, а також розробляти нові.

Однак, впровадження інновацій підприємством вимагає досить великих коштів. Тобто впровадження інновацій МСП передбачає визначення необхідного обсягу коштів, пошук їхніх джерел та обґрунтований розподіл цих коштів за такими напрямками: оновлення виробничого парку, поліпшення існуючого устаткування, автоматизацію виробничих процесів, впровадження нових та сучасних технологій з забезпеченням норм екологічної безпеки, що, у свою чергу, приведе до створення нових видів продукції, удосконалення вже існуючих видів продукції, поліпшення якості та розширення асортименту продукції, зростання обсягів виробництва, скорочення виробничих площ тощо.

Значимо, що основними джерелами впровадження інновацій МСП є власні та залучені кошти. Так, у структурі власних коштів головну роль відіграє прибуток, який лишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів. Однак, значимо, що станом на 01.01.2010р. більше 60% МСП були збитковими. Отже, більшість МСП не має змоги використовувати власні кошти для впровадження інновацій. Основне джерело – чистий прибуток, проте не всі прибуткові МСП мають певний рівень чистого прибутку, достатній для впровадження інновацій. Також до таких джерел можна віднести порядок

з амортизаційними відрахуваннями іммобілізацію в інвестиції частини зайвих оборотних активів, реінвестування шляхом продажу частини зайвих надлишкових основних фондів, довгострокові вкладення минулих періодів, строк погашення яких закінчується цього року, страхові суми відшкодування збитків, викликаних втратою майна. Однак їхня частка в загальному обсягу та джерелах формування власних коштів невелика.

Здатність підприємства до впровадження інновацій залежить від прибутковості роботи самого підприємства, наявності власних фінансових ресурсів та можливості використати позичені кошти. Отже, підприємству треба оптимально використовувати необхідні ресурси. Підкреслимо, що пільгова амортизаційна політика в поєднанні з політикою кредитної експансії дозволить підтримувати нормальний рівень фінансування. Держава може лише встановити граничні нормативи, які не можна перевищувати. Отже, використання невеликих норм амортизації дасть змогу МСП вкласти свої кошти у проекти, які мають низьку норму прибутку.

Проведений нами аналіз ринку кредитування свідчить про те, що банки встановлюють досить високий рівень процентних ставок по кредитах для малого та середнього бізнесу [2]. Так, криза банківської системи загострила суперечності між потребами МСП у дешевих кредитах і можливістю банків у їх наданні. Отже, виникає необхідність удосконалення ефективності кредитно-гарантійних механізмів мікrokредитування та іншої фінансово-економічної підтримки МСП. На наш погляд, необхідно активізувати фінансово-кредитну підтримку МСП, а саме: створити сприятливі умови для їхньої доступу до фінансово-кредитних ресурсів (рис. 1).

Рис. 1 Фінансово-кредитні важелі розвитку МСП

Для того, щоб ринок мікrokредитування нормально функціонував і розвиватися, необхідно вирішити багато теоретичних, методичних та практичних проблем, які проявляються саме в умовах кризи. На нашу думку, кредитні ресурси для МСП повинні бути доступними, короткостроковими, беззаставними.

МСП необхідна прозорість умов кредитування, довгострокові кредити зі зниженою процентною ставкою й мінімумом комісій, мінімальні витрати, пов'язані з одержанням кредиту, гнучкий графік з урахуванням сезонності бізнесу, можливість відстрочки погашення тіла кредиту, більш лояльні підходи до нотаріального оформлення угод і страховок, можливість надання вибору страхової компанії клієнтом самостійно. Порядок видачі мікрокредитів повинен бути максимально спрощеним.

Ми пропонуємо наступні положення, які можуть поліпшити доступ МСП до кредитних ресурсів кредитних установ і сприяти вдосконалюванню кредитних відносин: процедура формування кредитної документації в кредитних установах повинна бути максимально спрощена (звичайно, не на шкоду самим кредитним установам). Тобто кредитні установи повинні надавати підприємцям повний перелік документів, необхідних для одержання кредиту й методологічні рекомендації для їхньої підготовки й оцінки. На цьому етапі підприємці повинні одержати якісну інформацію про перспективи одержання кредиту. Основними напрямками використання державних ресурсів повинні стати страхування й надання їм гарантій під кредит та під реальні заходи інноваційного розвитку, здешевлення лізингових платежів. Підтримка малих і середніх підприємств повинна бути надана на конкурсній основі у відборі проектів з урахуванням відповідності їх змісту пріоритетним напрямкам регіонального розвитку, визначеним органами місцевого самоврядування, на умовах повернення, платності з обов'язковим моніторингом впровадження проекту. Для реалізації даних напрямків повинні бути залучені не тільки кошти державного бюджету, а й приватний капітал. Це дасть змогу здійснювати гнучке державне регулювання, оптимально використовувати державні ресурси. Потребує вирішення проблема створення діючого мотиваційного механізму залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сферу МСП, що функціонують на інноваційній основі у сфері виробництва. На наш погляд, Фонди підтримки підприємництва можуть залучати кошти у інноваційну сферу на підставі окремих угод, договорів, контрактів, залучення кредитних коштів іноземних кредитних ліній і міжнародної технічної допомоги для розвитку МСП. Необхідно розвивати пільгове кредитування МСП через недержавні органи сприяння розвитку підприємництва, активізувати діяльність щодо залучення грантів, кредитів та інвестицій із закордонних фондів, передбачити використання державних кредитних ліній, впровадити порядок кредитування МСП комерційними банками під гарантії бюджетних коштів. Зазначимо, що один з найбільш перспективних напрямків фінансової підтримки МСП – забезпечення його державними замовленнями.

Отже, об'єднання й оптимізація різних джерел фінансових ресурсів будуть сприяти підвищенню ефективності стимулювання розвитку МСП. На наш погляд, фінансово-кредитна та інвестиційна підтримка МСП створить сприятливі умови для доступу МСП до фінансово-кредитних ресурсів, а вдосконалення фінансово-кредитних механізмів підтримки підвищить відповідальність МСП за використання наданих коштів і сприятиме підвищенню ефективності стимулювання розвитку МСП.

Література.

1. Куклінова Т. В. Малі та середні підприємства: інноваційні аспекти розвитку // Т. В. Куклінова // Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції: Тези доповідей наук.-практ. конф. "Регіональні проблеми та перспективи розвитку ринків збуту промислової продукції". –К.: УкрІНТЕІ, 2006. – С. 62-67.

2. Куклінова Т. В. Особливості фінансово-кредитної підтримки малих та середніх підприємств в умовах кризи // Т. В. Куклінова // Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. "Освіта та наука в умовах глобальних викликів" – Сімферополь-Судак, 2010р. – С. 178-181.

3. Куклінова Т. В. Особливості фінансово-кредитної підтримки малих і середніх підприємств в умовах кризових явищ// Економіка підприємства в умовах ринкових перетворень: Монографія.// За заг. ред. док. екон. наук, проф. О. Г. Янкового – Одеса: Атлант, 2010.

